

Буровицька А. І.

Інститут філології

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ МОДЕЛЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНІВ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ» ТА «ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ»)

У статті розглянуто основні гендерні особливості жіночої прози, механізми репрезентації жіночої суб'єктності, мовні засоби, що описують нові гендерні ролі та моделі поведінки. Окреслено поняття гендеру в рамках сучасних феміністичних та гендерних досліджень. Означено поняття гендерних стереотипів, ролей і моделей та їх класифікації в сучасній гендерології в аспекті нової концепції особистості жінки в контексті вітчизняної і зарубіжної літератури; вмотивовується закономірність появи феномена сучасної жіночої прози, простежується її зв'язок з феміністичною теорією. Здійснено аналіз гендерних моделей берегині (дружини), матері, жінки-нарциски, незалежної жінки (жінки-митця, жінки-інтелектуалки, письменниці жінки-войовниці, бунтарки), гетери. Окреслено чоловічі моделі поведінки та проведено аналіз моделей чоловіка-хазяїна та чоловіка-лицаря. Проаналізовано, що головною причиною існування моделей є ряд усталених стереотипів, сформованих історичними подіями та розвитком соціуму. Досліджено, що Оксана Забужко у своїй творчості в основному описує дуалістичні за своїм характером моделі, як фемінні, так і маскуліні. Зображена трансформація даних моделей в романах Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» та «Музей покинутих секретів» та висвітлено перехід у розвитку гендерних моделей у романах письменниці. Зважаючи на структурний аспект текстів «Музей покинутих секретів» та «Польові дослідження українського сексу», виділено такі сюжетні елементи романів, що дозволяють акцентувати увагу на різноманітних гендерних моделях. Проаналізовано та співставлено сюжетні лінії романів, визначено, що в обох творах присутня ідея подолання постколоніальної кризи через кохання. Відмінними є саме гендерні моделі поведінки героїв: в «Польових дослідженнях українського сексу» головна героїня Оксана так і не долає цієї кризи, не знайшовши свого ідеалу, союзника і друга, тоді як Дарина Гоцинська в особі Адріана Ортинського в романі «Музей покинутих секретів» знаходить справжнє кохання та абсолютну підтримку.

Ключові слова: жіноча проза, гендерні моделі, гендер, феміністичний дискурс, маскуліність, фемінність.

Постановка проблеми. Протягом останніх років багато досліджень були зосереджені на вивченні гендерних ролей в суспільстві. Зростаючий інтерес до гендерної політики посилює необхідність більш глибокого дослідження в цій галузі. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених гендерній та феміністичній критиці, недостатньо вивченим залишається питання гендерних ролей у жіночій прозі XXI століття. Однак хоча багато досліджень вказують на підвищений інтерес до ролі гендерних відносин у сучасній жіночій прозі, все ж актуальними залишаються питання дослідження гендерних моделей у літературі.

Тема роботи є **актуальною**, оскільки відображає важливі питання та процеси в україн-

ській літературі, пов'язані з впливом гендерних та феміністичних студій. Актуальність дослідження полягає в тому, що у зв'язку з гендерним переосмисленням літератури назріла потреба нового висвітлення особливостей зміни гендерних моделей у текстах української літератури, а проза Оксани Забужко презентує різноманітні моделі маскуліності та фемінності в українській літературі і водночас розкриває сучасні проблеми українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження жіночої прози, гендерних стереотипів та гендерних моделей у творчості письменниць здійснили С. де Бовуар, В. Агеева, Т. Гундорова, С. Павличко, Н. Зборовська, С. Філоненко, О. Кісь, О. Забужко.

Постановка завдання – окреслити поняття гендеру в рамках сучасних феміністичних та гендерних досліджень; означити поняття гендерних стереотипів, ролей і моделей та їх класифікації в сучасній гендерології; здійснити аналіз гендерних моделей та основних ознак трансформації в романах Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» та «Музей покинутих секретів».

Виклад основного матеріалу. Гендерний аналіз досліджує часто не визнані суспільством чи панівною патріархальною ідеологією погляди, дає змогу аналізувати різні рівні художнього тексту. Найбільш активно гендерний аналіз застосовується при вивченні жіночої прози кінця ХХ початку ХХІ століття.

Гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [1, с. 11].

У перекладі з англійської гендер буквально означає граматичний рід – чоловічий, жіночий, середній. Надалі це поняття почало означати соціо-статеві характеристики статі, на відміну від власне біологічних (генетико-морфологічних, анатомічних, фізіологічних), – із властивими їй характеристиками способу життя, поведінки, намірів і прагнень тощо. Гендер відрізняється від поняття «sex», яке перекладається як «стать», тобто як здатність або нездатність виношувати й народжувати дітей. Гендер характеризує осіб і жіночої, й чоловічої статей, будучи продуктом соціалізації [1, с. 12].

У культурі будь-якого суспільства є сукупність ідей, ставлень, норм, моделей поведінки, традицій, які передаються від покоління до покоління, ціннісних уявлень про те, якими повинні бути чоловіки та жінки, які соціальні статуси посідати, які соціальні ролі відігравати. На основі таких соціальних ролей формуються літературні гендерні моделі поведінки персонажів у тексті. Головною першоосновою існування моделей є ряд усталених стереотипів, сформованих історичними подіями та розвитком суспільства і його законів. Однозначно можемо сказати, що моделі за своїм характером є дуалістичні й поєднують багато рис, як фемінних, так і маскуліних.

Згідно з роботами дослідниці гендерних моделей в літературі Сімони де Бовуар є такі основні моделі жіночої поведінки в прозі:

- моделі берегині (дружини);
- модель матері;
- модель жінки-нарциски;
- модель незалежної жінки (жінки-митця, жінки-інтелектуалки, жінки-войовниці, бунтарки);
- модель гетери (повії).

Найбільш досліджуваною фемінною моделлю в літературі є модель Берегині. Незважаючи на позитивність даної моделі, можемо говорити про несамостійність, залежність, підкореність і, навіть, «неповноцінність» жінки, що керується даною моделлю поведінки.

Повну картину розподілу обов'язків і прав Берегині та Хазяїна бачимо з таких рядків: «Коли ж бурлакування набридає, стомлює, чоловік створює родину, обговтується, зміцнює свої зв'язки зі світом. Тепер вечорами чоловік повертається додому, де на нього чекає дружина, охоронниця домашнього вогнища і родинних традицій, вихователька дітей. У неї лиш одна місія: продовжувати і підтримувати життя в найширшому розумінні цього слова. Вона аж ніяк не впливає на майбутнє і світ, її зв'язок із суспільством здійснюється лише за посередництвом чоловіка. Беручи шлюб, вона потрапляє в залежність від чоловіка, але водночас стає господаркою в домі». Проте традиційний шлюб не дає змоги жінці сягати таких самих висот, які доступні чоловікові: він прирікає її на іманентне існування [2, с. 42].

Головна смислова домінанта цієї рольової моделі – абсолютизація жіночих репродуктивних функцій. О. Кісь зазначає: «Есенціалістське розуміння основного «природного» покликання та, відповідно, пріоритетності материнської ролі жінки, властиве патріархальному дискурсові, віддзеркалене у культурологічних текстах з жіночої тематики. Вони романтизують і сакралізують образ Українки-Матері або навіть недвозначно вимагають материнської самопожертви від сучасної українки» [8, с. 41].

Іншою невід'ємною складовою частиною образу Берегині є роль господині дому, опікунки родини і хранительки домашнього вогнища. Відтак було проголошено одвічними, незмінними, освяченими історією, Богом та людьми такі «найприродніші» для жінки ролі, як «матір», «дружина», «господиня дому», «носій традицій» та «хранителька духовності» [10, с. 311].

Знайшовши своє кохання й створивши родину, жінка ніби завершує цикл саморозвитку, переходить на найвищий ступінь становлення власної ідентичності.

Поширеною гендерною моделлю в літературі є модель Матері, що деякі дослідники ототожнюють з Берегинею, проте Сімона де Бовуар виділяє її як окремо сформовану гендерну модель. Вона стверджує, що саме в материнстві жінка цілком реалізується фізіологічно, це її покликання «від природи», адже весь її організм настроєний на продовження роду [3, с. 123].

На протигагу образу матері виділяють модель поведінки гетери та повії. Даний образ-модель також твориться в дуалістичному зв'язку «владний чоловік – підкорена жінка». Однак ми не можемо не відзначити психологічний та сексуальний вплив жінок, що дотримуються даної моделі поведінки, на чоловічу стать. Появу цієї моделі С. де Бовуар пов'язує з принизливим становищем жінки у суспільстві. Розпушта не є шляхом самореалізації, скоріше це спосіб виживання жінок у певних соціальних умовах. Тобто це вада суспільства, де професія повії є для багатьох жінок менш відразливою та більш доступною, ніж інші.

Н. Зборовська стверджує: «Замість чоловічого (традиційного) уявлення про жінку оформляється власне уявлення жінки про саму себе, про своє призначення, що цілком закономірно вступає у суперечність із міфами патріархальної культури» [7, с. 28]. Дана гендерна модель «незалежної жінки» характеризується багатьма ознаками, такими як особиста свобода, незалежність, освіченість, сильний дух та власна позиція. Модель «незалежна жінка» має декілька типів, за С. де Бовуар. Вона виділяє образи жінки-інтелектуалки, жінки-бунтарки та жінки-митця.

Всі три типи жінок прагнуть стати бути повноцінними індивідуумами, рівними чоловікові, пробитися у чоловічий світ, досягти до іншого життя, «але ж вимоги «інакшості» в цих двох випадках не симетричні. Незалежна жінка, особливо інтелектуалка, котра усвідомлює своє становище, страждає як самиця від комплексу нижчості; їй бракує часу, аби дбати про свою зовнішність так само ретельно, як дбає кокетка, котра не має іншого клопоту; вона виконуватиме поради фахівців, але завжди лишатиметься в царині жіночої елегантності лиш аматоркою.

Жінку-митця Оксана Забужко характеризує як жінку, що намагається через мистецтво відшукати істину, або ж сховатися від справжнього життя з його труднощами та негараздами у творчості,

в якій вона прагне в першу чергу віднайти себе, зокрема в літературі та мистецтві. Вона живе поза світом чоловіків, і тому сприймає його по-своєму, віддаючись творчості, не дає реальності поглинути себе, щоб віднайти образ своєї душі, поринає в мрії, хоче зрозуміти своє єство: «У реальній дійсності жінка зазнає краху, взяти реванш вона може лише в царині уявного. Рятуючи від небуття свій внутрішній світ, утверджуючись супроти даного, творячи інший світ, відмінний од того, в якому їй не вдається нічого досягти, вона потребує самовираження» [3, с. 298].

Ще однією моделлю поведінки незалежних жінок є бунтівниці, які звинувачують несправедливе суспільство. Ними є переважно «жінки слова» – письменниці, поетеси та журналістки. Проте все ж вони не досягають майстерності чоловіків у даній справі і тому не можуть повноцінно протистояти їм. Тут йдеться саме про гендерну модель незалежної жінки, мислячої жінки.

У творах О. Забужко дано образ жінки як роздвоєної особистості, «великої в'язниці», в якій співіснують «слабке» й «сильне», «емансиповане» й «патріархальне», «демонічне» й «інфальтильне» начала. Різноспрямованості проявів жіночої особистості на рівні поетики відповідає жанровий синкретизм прози, що особливо характерно для роману О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу». Художнє вираження «розколоти» особистості героїні, зокрема внутрішнього конфлікту «жіночого духу» й «жіночого тіла», традиційного в літературі з часів Лесі Українки та Ольги Кобилянської, досягається засобами фантастики, «нефантастичної», однак за своєю природою.

У романах Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» та «Музей покинутих секретів» представлено різні зразки формування гендерної парадигми світовідчуття, на основі котрих, на нашу думку, можна виокремити парадигму синкретичних рольових моделей конструювання гендерної ідентичності жінки та чоловіка відповідно до спрямування ціннісних орієнтацій на створення родини чи особистісну самореалізацію поза межами останньої.

Перш за все, потрібно відзначити, що Оксана Забужко звернула увагу на важливу проблему в українській культурі: репрезентацію жінки у жіночій прозі. Ця тема є широко розвинена в обох романах, і цим зумовлено розкриття та акцентування саме на жіночих гендерних моделях, на фоні яких ми виділяємо також чоловічі моделі поведінки.

Змальовуючи історичні, національні, суспільні сфери життя жінки, авторка зачіпає такі тематично-сміслові опозиції, як «жінка-держава», «жінка-родина», «жінка-політика». В її романах з'являються різноманітні ситуації, що формують образ «нової жінки». На високий філософсько-екзистенційний рівень піднімаються теми материнства, родинних цінностей, жіночого бунту, сексуальної та особистої свободи. Досить довго в системі наукових досліджень особливе місце відводилось вивченню становища й статусу жінки як історично найбільш дискримінованої й такої, що перебуває в нерівному становищі порівняно з чоловіком. Своїми романами «Польові дослідження українського сексу» та «Музей покинутих секретів» авторка руйнує дані стереотипи, ставлячи жінку нарівні з чоловіком, іноді й помітно вище за нього.

Зважаючи на структурний аспект текстів «Музей покинутих секретів» та «Польові дослідження українського сексу», ми можемо виділити такі сюжетні елементи романів, що дозволяють нам акцентувати увагу на різноманітних гендерних моделях.

Аналізуючи та співставляючи точки сюжету, ми визначили, що в обох творах присутня ідея подолання постколоніальної кризи через кохання. Відмінним є те, що в «Польових дослідженнях...» головна героїня Оксана так і не долає цієї кризи, не знайшовши свого ідеалу, союзника і друга, тоді як Дарина Гощинська в особі Адріана Ортинського знаходить справжнє кохання та абсолютну підтримку.

Першим епізодом розрізнення поведінки головних героїнь твору є момент знайомства Оксани і Миколи та Дарини й Адріана. Авторка ставить своїх героїв майже в однакові умови знайомства: героїня виступає, головний герой захоплюється нею та хоче познайомитись, підходячи до неї після виступу. Проте вони викликають у героїнь протилежні емоції. Якщо Дарина відчуває тепло і причетність до Адріана, то Оксана відразу розуміє, що «цей чоловік зробить мені боляче».

Наступним моментом, який дає нам побачити різну поведінку Оксани та Дарини, є ситуації зображення їхнього сміху. Оксана використовує його як щит від негараздів, образ, страхів. Кожного разу вона намагається захистити себе сміхом і якось вивільнитись. Тоді як Дарина дозволяє собі сміятись щиро, її сміх іде від серця, він є символом її радості, задоволеності власним життям та коханням, тому що цей сміх їй, переважно, дарує її коханий Андріан.

«Історична травма» спонукає до появи «нового героя». «Новими» є як чоловічі образи, так і жіночі. Проте, аналізуючи зміну гендерних моделей, ми можемо дійти висновку, що в «Музеї покинутих секретів» зображені не нові гендерні моделі, а лиш оновлені. Чоловічі та жіночі образи починають діяти відповідно до традиційних гендерних ролей. На ці зміни, як видається, впливає становище України та українського суспільства. В «Польових дослідженнях українського сексу» Україна зображена як рабська країна, що була травмована радянською владою, голодом, застоєм. Україна виступає країною пострадянською, постколоніальною, що ще не до кінця спроможна звільнитися від свідомості підкореного. А поневолений народ не може остаточно й назавжди звільнитися від рабської свідомості [11, с. 543]. Найбільшого впливу така ситуація завдає саме характеру Миколи, що виступає дитям своєї поневоленої країни з комплексом неповноцінності. Він прагне якимось самоствердитись, але в нього це не виходить. «Музей покинутих секретів» презентує зовсім інший вимір. Історія сучасних Дарини і Адріана тісно переплетена з історіями їх предків, зокрема з історією Олени Довганівни та її Адріана. Завдяки образам предків ми можемо побачити, чому з'являються оновлені традиційні гендерні моделі. Їх історія презентує період УПА та розвитку боротьби на території України. Учасники тих подій постають в уяві як люди сильні, незламні, непокірні. Позбавлені рабської свідомості, оскільки до 1939 року Західна Україна, на території якої розвиваються події, не була пов'язана з СРСР. Саме тому Адріан є носієм кодексу воїнів, шляхетного коду, що він успадкував від славних предків. Його свідомість та мислення відрізняється від свідомості чоловіків із «гамлетівською нерішучістю».

Розглянемо далі реалізацію жіночих моделей поведінки, втілюваних у романах. У романі «Польові дослідження українського сексу» центральним образом є образ Оксани – талановитої письменниці, чиє мистецтво чоловіки не оцінюють належним чином. У даному образі відображаються декілька жіночих моделей поведінки.

Вона в першу чергу втілює модель «незалежної жінки» відповідно до класифікації Сімони де Бовуар. Образ Оксани з «Польових досліджень...» ми класифікуємо як різновид гендерної моделі «незалежна жінка» – жінка-митець. Жінку-митця Сімона де Бовуар характеризує як особистість, що намагається через мистецтво відшукати істину або ж сховатися від справжнього життя

з його труднощами та негараздами у творчості, в якій вона прагне в першу чергу віднайти себе, зокрема в літературі та мистецтві. Віддаючись творчості, вона не дає реальності поглинути себе, щоб віднайти образ своєї душі, поринає в мрії, хоче зрозуміти своє єство: «У реальній дійсності жінка зазнає краху, взяти реванш вона може лише в царині уявного» [13, с. 365].

У романі О. Забужко через образ Оксани також актуалізовано гендерну модель жінки-лотри, яка промовляє «як чоловік» (вживання лайки) та «супроти чоловіка» (аналіз свого тіла в різних обставинах: під час сексу, материнства (найчастіше бажаного, презентації себе як українки [13, с. 365]). Але вона наділяє її чарами, котрі дають їй змогу заманювати чоловіків у тенета своєї особистості і користатися ними.

Головна героїня іншого роману, Дарина, втілює іншу модель поведінки – жінка-Мати. Тема материнства у романі «Музей покинутих секретів» з'являється особливо чітко, актуальною, на протигагу роману «Польові дослідження українського сексу». Дана тема стає можливою саме через зміну поведінки жінки і чоловіка, під впливом їх взаємного щасливого кохання. Головна героїня Дарина, на відміну від Оксани, знаходить чоловіка, від якого хоче народити дитину. Разом з ним вона почуває себе щасливою, захищеною, Адріан виступає втіленням її мрії: «Ось такий чоловік мене кохає!» – не те, і не друге, а якийсь чудний, по-телячому радісний подив за кожним разом, немов прочумуюся зі сну, протираю очі й не йму віри: невже це мій хлопчик, такий, яким я його задумала (завжди собі уявляла – ледь не зі шкільної лави ще!), – такий живий, такий справжній, такий куди несподіваніший, багатший і цікавіший, ніж я сама спромоглася б вигадати, такий великий і вмільий... це також мусить мати щось до діла з тою безмежно зворушливою пластикою молодого звіряти: жодної, вкоріненої в тілі, потреби прикидатися, зображати собою щось, чим ти насправді не є» [6, с. 17].

Монологи обоження молодого Адріана продовжуються і далі в тексті і, взагалі, всі описи та коментарі свідчать про появу в текстах Забужко нового типу чоловіка. Вона сама витворює модель ідеального і сучасного «нового чоловіка» в образі Адріана. За сюжетом Оксана – дівчинка, що росла без позитивного образу батька. Свого батька вона ототожнює з нікчемним невдахою, що зіпсував життя її матері та, як наслідок, їй. Він ні на що не здатний, заляканий, репресований, нереалізований як особистість. Найбільшим доказом його

негативності стає те, що Оксана розповідає про його нездатність любити. І навіть її мати стала фригідною саме через нього. Оксана не має ідеалу для обоження, батько не є головною людиною її життя змалку, не виступає авторитетом, його думки і поради для неї неважливі. Для Дарини Гоцинської батько ж постає справжнім ідеалом для маленької, а потім і для дорослої Дарини. Він для неї є прикладом для наслідування, і, незважаючи на те, що «гамлетівська нерішучість» все ж була властива і йому, він усіма способами прагне подолати свої страхи. Він є втіленням усіх позитивних рис справжнього чоловіка: розуму, мужності, сили, амбітності, витривалості, але водночас, і ніжності, і здатності по-справжньому кохати. Образ Адріана є ніби продовженням уяві героїні образу власного батька, що виступав ідеалом чоловіка в житті Дарини: «Я не пам'ятала, аби він коли нігився, зі мною завжди тримався дуже впевнено, здається, жодного разу не чула я від нього «не знаю» або «я помилився»(про батька) [6, с. 28]. Батько був єдиним чоловіком до Адріана, що реалізував покладені на нього обов'язки.

Адріан постає новим типом очікуваного раніше героя, що змушує інакше аналізувати гендерний аспект твору. Разом з появою даного образу ми бачимо, як у творі виникає новий тип стосунків: герої втілюють ідилічні стосунки не тільки коханець-коханка, а й чоловік-дружина [13, с. 67].

Дарина так оповідає про свої почуття до Андріана: «Іноді при тому мене охоплює мало не материнська гордість – так, ніби то я тебе народила: таким доладно скроєним, із такою розкутою пластикою рухів...»

Тамара Гундорова узагальнює, що О. Забужко в обох творах показує любовні драми як глибоку колоніальну травму, що вразила цілий народ і зруйнувала простір роду [4, с. 22].

Щодо парадигми чоловічих моделей, то вона абсолютно різна в романах «Польові дослідження українського сексу» та «Музей покинутих секретів». В першому творі весь спектр чоловічих рис знаходить відображення в образі коханця головної героїні роману Оксани.

Перед нами постає чоловік-нарцис, чоловік, що приділяє занадто багато уваги своїй зовнішності, персоні, та, зокрема, своєму вигляду. Як і всі чоловіки-нарциси, він звик у всьому бути першим, найкращим, можливо єдиним у своїй неперевіршеності. Одночасно виявляючи себе самовпевненим нарцисом, Микола виявляє й такі якості, як прагнення до абсолютного володіння жінкою, риси підкорювача, власника. Це дає

змогу констатувати, що у поведінці Миколи проявляється класична модель чоловіка-власника, або Хазяїна.

Але розкриваються не лише ознаки чоловіка-хазяїна, що прагне абсолютного контролю та влади над жінкою та ситуацією в житті. Героїня Оксани з боєм змушена визнати, що її ідеалізація образу Миколи як «українського лицаря» провалилася, і що разом з нею тепер безсилий егоїстичний садист.

Якщо ж розкривати спектр чоловічих моделей в романі «Музей покинутих секретів», то він набагато різноманітніший. Головну роль у відображенні чоловічої поведінки ми вбачаємо в образах двох Адріанів. Адріан Ортинський постає як людина творча та неординарна, втілюючи модель поведінки чоловіка-митця. Він постає ідеалом головної героїні, не зважаючи на всі труднощі характеру. Він є «ідеальним чоловіком» з тих, що спочатку «пионер, комсомолец, потом коммунист». Головна героїня щиро захоплюється своїм чоловіком, і навіть акцентує увагу на тому, що вона його недостойна. Образ чоловіка у «Музеї покинутих секретів» – це вже не модель інфантильного самозакоханого чоловіка-нарциса, чи агресивного та егоїстичного хазяїна-ментора, як ми це можемо прослідкувати у «Польових дослідженнях». Вона сама витворює модель ідеального і сучасного «нового чоловіка» в образі Адріана. Він є втіленням позитивних рис справжнього чоловіка: розуму, мужності, сили, амбітності, витривалості, але водночас і ніжності і здатності по-справжньому кохати. Адріан своєю поведінкою нагадує Дарині батька, що виступав ідеалом чоловіка в її житті.

Сам же нав'язаний спогадами образ батька у головної героїні співвідноситься з образом справжнього чоловіка, борця за справедливість, здатного подолати свої страхи. Для головної героїні він постає прикладом для наслідування, надійною опорою. Тому можемо класифікувати його поведінку як позитивну модель «українського лицаря».

Але, окрім моделі ідеалізованого «нового чоловіка», у романі «Музей покинутих секретів» присутня й протилежна модель слабого чоловіка. Він представлений більш яскраво у тексті образом Вадима, коханого померлої художниці Влади Матусевич. Чоловік, що у всьому був мотивований та підтримуваний своєю жінкою, власне на неї і покладав всі головні обов'язки та рішення. Він не переймається своїм та її соціальним статусом, його повністю задовольняє таке становище якщо не свідомо, то підсвідомо залежного від

жінки чоловіка. Після смерті Влади героїня характеризує його поведінку як безвихідну, він вже не бачить для себе реалізації, лише гроші та влада стають для нього єдиним смислом у житті. Героїня Дарина Гощинська презирливо порівнює його з кавуною шкіркою, об яку можна тільки послизнутись, завдавши собі лиха.

Безхарактерний і безвольний, він втілює тезу Дарини про тип сучасних чоловіків, що нездатні змінити не те, щоб життя народу, навіть своє не можуть привести до ладу, і від цього страждають в першу чергу жінки. Забужко яскраво виражає весь колорит гендерної моделі слабого чоловіка у батьковій формулі: «гамлетівська нездатність до рішучих дій при виді торжествуючого зла» [6, с. 29].

Виходячи з аналізу головних героїв та героїнь романів «Польові дослідження українського сексу» та «Музей покинутих секретів», ми бачимо очевидну трансформацію як жіночих, так і чоловічих моделей поведінки у прозі Оксани Забужко. Якщо в першому творі, «Польові дослідження українського сексу», головний жіночий образ – це фемінізована «незалежна жінка-митець», яку доповнюють яскраві відтінки характеру жінки-лотри та нарциски-жертви, то в романі «Музей покинутих секретів», незважаючи на те, що головна героїня також є творчою особистістю, висвітлені такі риси її особистості, як жіночність та прагнення до материнства. Вона також актуалізує і модель незалежної жінки, тим самим синтезуючи моделі поведінки «незалежної жінки-інтелектуалки» та класичних фемінних гендерних моделей жінки-берегині та матері.

Щодо чоловічих образів, то резюмуємо, що в романі «Польові дослідження українського сексу» перед нами постає чоловік-нарцис, егоїст, та садист, що прагне всіляко підкреслити свою вищість. Він прагне до повного володіння жінкою та обставинами, що змушує нас оцінити його дії через реалізацію викривленої гендерної моделі чоловіка-хазяїна. У романі «Музей покинутих секретів» ми вбачаємо два головних чоловічі типи, що реалізуються в моделях ідеалізованого сучасного «нового чоловіка», або героя, та повній його протилежності.

Так само принципово відмінні й гендерні ролі, презентовані головними героями романів: у першому творі, незважаючи на те що Оксана з Миколою – не подружжя, їхня модель стосунків більше схожа на модель коханець-коханка – сильний чоловік-підкорена жінка, тоді як у «Музеї покинутих секретів» актуалізовані такі зв'язки,

як ідилічні стосунки чоловік-дружина, коханець-коханка, брат-сестра, мати-син і батько-дочка [13, с. 68].

Висновки. Аналізуючи наявні класифікації моделей фемінності та маскулінності, можна дійти висновку, що в світовій та українській гендерології та феміністичній критиці більшу увагу звернено на репрезентації образу жінки, саме тому більш обґрунтованими є класифікації гендерних моделей фемінності. Ми проаналізували різні види гендерних моделей поведінки жінки: берегині, матері, нарциски, незалежної жінки (жінки-митця, жінки-інтелектуалки, жінки-войовниці, бунтарки) та моделі чоловіка-хазяїна та чоловіка-лицаря, слабкого чоловіка-жертву в романах Оксани Забужко.

Отже, враховуючи вищезначені положення, можемо стверджувати, що в романах «Польові дослідження українського сексу» та «Музей покинутих секретів» ми виявили такі ознаки трансформації, як: зміна поглядів письменниці, щодо ролей жінки та чоловіка у житті одне одного та народу, опис різного періоду життя суспільства у творах, поява героїв «нового типу» у романі «Музей покинутих секретів» порівняно з героями роману «Польові дослідження з українського сексу». Дослідження також показало, що, незважаючи на схожі ситуації зображення в романах, поведінка персонажів не є ідентичною, оскільки в образах героїв творів актуалізовано різні маскулінні та фемінні моделі.

Список літератури:

1. Агеєва В. Основи теорії гендеру : навч. посібник / В. Агеєва, В. Близнюк, І. Головащенко та ін. Київ : «К.І.С.», 2004. 536 с.
2. Білоус П. Історія української літератури : навч. посіб. Київ : ВІД «Академія», 2009. 424 с.
3. Бовуар С. Друга стать : у 2 т. Київ : Основи, 1995. Т. 2. 392 с.
4. Гундорова Т. Посттоталітарна пам'ять: виправдати чи виправити? *Критика*. 2008. Ч. 12(134). С. 22–24.
5. Забужко О. Музей покинутих секретів: [роман]. Київ : Факт, 2009. 832 с.
6. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу : [роман]. Київ : Згода, 1996. 142 с.
7. Зборовська Н. Перемога плоті. *Критика*. 1998. № 10. С. 28–29.
8. Кісь О. Дефініції фемінізму. *Незалежний культурологічний часопис „І” : гендерні студії*. 2000. Число 17. С. 15–21.
9. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. *Незалежний культурологічний часопис «і»*. 2003. № 27. С. 37–59.
10. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія. Київ : Либідь, 1999. 447 с.
11. Співак Г. Чи може підпорядковане промовляти? *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 540–543.
12. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття. URL : <http://bdpu.org/wp-content/uploads/2018/10/monografija-Filonenko.pdf>.
13. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії : монографія. Київ : Академія, 2013. 221 с.

Burovytska A. I. GENDER MODELS' TRANSFORMATION IN OXANA ZABUZHKO'S POEMS "FIELD WORK IN UKRAINIAN SEX" AND "THE MUSEUM OF ABANDONED SECRETS"

The article focuses on the thematic contents of women's prose, mechanisms of representation of female subjectivity, the linguistic techniques of women's prose and new gender models description. The concept of gender, gender stereotypes, roles, and models and their classification in modern gender studies is defined. The analysis of gender models and their transformation is carried out. The notion of gender stereotypes, roles, and models and their classification in modern gender studies in the aspect of a new concept of a woman's personality in the context of domestic and foreign literature is defined. We noted that the classification of gender models of women's behavior includes models of the guardian, mother, narcissist, independent woman (women-artists, women-intellectuals, women-warriors, rebels), most of which are described in the novels of O. Zabuzhko. It is proved that the main reason for the existence of models in a number of established stereotypes formed by people. Oksana Zabuzhko uses creativity, mainly describing dualistic models of heroes, feminine and masculine. Differences in the description of the modern male gender models are also described. As for male models, the models of the man-master and the man-knight were found in the works of O. Zabuzhko. The phenomenon of modern women's prose is described, its connection with feminist theory is traced. The plotlines of the novels are analyzed and compared, it is determined that in both novels there is an idea of overcoming the postcolonial crisis through love. The gender models of the heroes' behavior are different: in "Field Studies of Ukrainian Sex" the main character Oksana never overcomes this crisis, doesn't find her ideal lover and friend, while Daryna Goshchynska meets Adrian Ortynsky in the novel "Museum of Abandoned Secrets" and he gives her true love and absolute support.

Key words: women's prose, gender, gender models, feminist text, masculinity, femininity.